

ní jasné, jak se při interpretaci výsledků postupovalo. Byly skutečně brány do úvahy všechny typy událostí, které veřejné mínění mohly v té době ovlivnit? Reference k narativům jsou potom spíše výjimečné. Použitou metodu zřejmě nej přesněji přiznává Martin Durdovič, když píše, že průzkumy veřejného mínění nemohou suplovat komplexní výzkumy volebního chování, ale „umožňují zamyslet se na základě empirického materiálu“ (s. 120) a „úkol sociologa se zde víc než kdy jindy protíná s úkolem politického analytika či historika“ (s. 143). Dalšímu zmatení potom přispívají pasáže, kde autoři usilují o sociologickou interpretaci výsledků a zároveň představují nedávnou historii na úrovni dějepisné učebnice (imaginárnímu neznamlému čtenáři). Zřejmě proto považuje například Daniel Kunštát za nutné upozornit, že „jakákoli nostalgie po komunismu je od základu nepatřičná“ (s. 75) nebo dále: „aniž by bylo nezbytné uchylovat se k prvoplánově propagandistickým heslům typu ‚nikdy nebylo lépe‘, těžko lze odestát holá fakta: historické území českých zemí dosud nebylo v dějinách tak bohaté, nezávislé a svobodné jako dnes“ (s. 81). Čtenář se nemůže zbavit pocitu, že nejde tolik o reflexi toho, jak vidí politiku česká veřejnost, ale vyjednává se zde spíše o tom, jak by měla vypadat všeobecně přijímaná interpretace polistopadových dějin.

Je samozřejmě nereálné žádat po autorech podobné výroční publikace, aby rozšiřovali svoji metodologii, pracují-li se souhrnem již provedených jednorázových šetření. Na druhou stranu, čtvrtstoletí zájmu o veřejné mínění, který je rovněž charakteristickým znakem demokracie, je dobrou příležitostí zamyslet se nad tím, jak a jaká data do budoucna sbírat a interpretovat, abychom změny v postojích občanů nemuseli pasivně pozorovat, ale abychom jim skutečně aktivně rozuměli. Kvantitativní inspirací se může stát *European Social Survey*, kvalitativní možnosti otevírá analýza narativů. Závěrem bych ráda zopako-

vala, co bylo řečeno v úvodu: publikace se nepochybně stane cennou příručkou, po níž sáhnou opakovaně sociální vědci, studenti i novináři. A bude rovněž nedocenitelným vodítkem pro příští výzkumy veřejného mínění – ať už budou provedeny CVVM nebo někým jiným – kterým poskytne vztažný bod a nezbytnou longitudinální perspektivu pro řešení i normativních dilemat.

Nicméně, namísto snad pochopitelné snahy zasadit výsledky průzkumů veřejného mínění do bezrozporného a jednoznačného vyprávění o polistopadových dějinách bych vnímala jako přínosnější otevírat při pohledu na tyto výsledky nové otázky, na které budou moci v blízké budoucnosti odpovědět výzkumy s komplexnější metodologií, která umožní otevřít více „oken“ souběžně a vyjádřit se skutečně k české veřejnosti a veřejnému mínění coby společenskému procesu, nikoli pouze agregátu občanů. Jsem přesvědčena, že rozhodující roli musí hrát nejen pečlivý záznam reálných „událostí“, ale rovněž sledování vznikajících a proměňujících se diskurzů a narativů a jejich mediální reprezentace. A nezbytnou součástí analýzy musí být rozlišení postkomunistických reziduí od celoevropských trendů, které jakkoli se mohou zdát zpátečnickými, jsou důležitou zprávou o současnosti, které se musíme naučit rozumět.

Markéta Blažejovská

Miloš Brunclík, Miroslav Novák
a kolektiv: Internetové volby. Budoucnost, nebo slepá ulička demokracie?
 Praha, Sociologické nakladatelství (SLON) 2014, 290 s.

Monografie kolektivu třinácti autorů, mezi kterými převažují politologové působící na Univerzitě Karlově v Praze a CEVRO institutu, se věnuje výzkumně i společensky relevantnímu tématu internetových voleb.

Publikace vznikla v rámci standardního projektu Grantové agentury ČR s názvem: „Komparativní analýzy internetových voleb ve světě a analýza možností zavedení internetového hlasování v ČR“ (2011–2014). Autoři deklarují, že nevycházejí z žádného normativního přístupu k internetovým volbám, který by se je snažil apriorně propagovat nebo naopak odmítat, ale zaměřují se výhradně na teoretickou reflexi a empirickou analýzu tohoto fenoménu v kontextu západních demokracií.

Kniha se skládá z 15 kapitol, které jsou rozčleněny do tří hlavních částí. První část (sestavující ze dvou úvodních kapitol) definuje internetové volby, diskutuje jejich výhody a rizika a zasazuje je do obecnějšího kontextu demokracie a politologického výzkumu. Kapitoly 3 až 9, tvořící druhou část monografie, popisují zkušenosti s internetovým hlasováním (ve volbách do zastupitelských orgánů nebo referendech) ze sedmi zemí. Zbytek knihy se detailně zabývá možnostmi zavedení internetových voleb v České republice. Členění publikace na tři části odpovídá třem výzkumným cílům, které autoři definují v úvodu knihy. Taková struktura umožňuje čtenářům snadnou orientaci v knize a umožňuje číst jednotlivé části jako samostatné celky.

V první části představují autoři konceptualizaci internetových voleb a definování „jejich klíčových proměnných“. Internetové volby autoři definují jako způsob odevzdání hlasu z jakéhokoliv místa na světě prostřednictvím k internetu připojeného zařízení, přičemž volič není při odevzdání hlasu pod přímou kontrolou volebních orgánů (jako je tomu při hlasování ve volební místnosti). Zároveň oceňují, že autoři odlišují internetové volby od voleb elektronických, které představují obecnější kategorii. Pod elektronické volby patří kromě internetového zároveň hlasování telefonické, hlasování faxem, hlasovacím kioskem nebo jiným elektronickým zařízením. Klíčovými proměnnými autoři rozumí šest proměnných, jejichž hodnoty v rámci ana-

lyzovaných zemí zkoumají (iniciátor projektu; cíle při zavádění projektu; typ hlasování; okruh voličů s možností hlasovat přes internet; možnost opakovat odevzdání hlasu a možnost zvrátit internetovou volbu papírovým hlasováním ve volební místnosti). V textu však chybí jednoznačné zdůvodnění, proč právě tyto indikátory považují za klíčové a z jakého důvodu nejsou případně zkoumány jiné/další proměnné.

Cílem druhé části je zkoumat účinky různých typů internetových voleb v odlišných kontextech. Publikace si přitom přirozeně neklade nárok na vyčerpávající analýzu všech internetových voleb, které dosud v různých zemích proběhly. Pro představu, jen v letech 1996 až 2007 se totiž uskutečnilo víc než 100 hlasování prostřednictvím internetu v 16 zemích (s. 30). Tato část se skládá ze sedmi případových studií, přičemž každá pojednává o internetových volbách v jiné zemi. V každé kapitole jsou popisovány „konfigurace“ internetových voleb z hlediska výše jmenovaných klíčových proměnných. Za nedostatek publikace v tomto ohledu považují, že v textu chybí zdůvodnění zařazení jednotlivých zemí do případových studií. Jinými slovy, v knize není popsáno, jaká analytická strategie stála za výběrem konkrétních případů a proč naopak nebyly zvoleny případy jiné. Kromě toho většina páté kapitoly se věnuje elektronickým volbám v USA a samotnému internetovému hlasování je věnován jen malý prostor. Rozmělňuje se tak užší tematické zaměření publikace na internetové volby, přičemž opět není analyticky zdůvodněno, proč se autoři zaměřili na elektronické hlasování právě v USA, a ne například v Brazílii (kde, jak na jiném místě publikace samy uvádějí, zaznamenalo elektronické hlasování významný úspěch z hlediska zkrácení délky počítání hlasů).

Tato část monografie je velice popisná, a to na úkor vlastní analýzy nebo hlubší reflexe prezentovaných faktů. Zcela zásadní otázku o vlivu zavedení internetového hla-

sování na míru volební účasti autoři téměř vždy utnou konstatováním, že dokazovat vliv internetových voleb na volební účast je obtížné. Až na výjimky úplně chybí zkoumání vztahu mezi způsobem odevzdání hlasu (tzn. internet vs. další způsoby) a výběrem strany nebo kandidáta (resp. zvolené odpovědi u referenda). Vlastní analýzy v této části knihy se většinou omezují na jednoduché četnostní tabulky nebo kontingenční tabulky. Přílišná popisnost textu se projevuje také při interpretování tabulek. Autoři nezdědka postupně popisují jednotlivé četnosti z tabulek, přičemž věcná interpretace a odůvodnění někdy chybí. Čtenář se tak doslova ztrácí v postupné „záplavě procent“. Často dochází i ke zbytečnému několikanásobnému opakování už zmíněných četností. Například v osmé kapitole je při interpretaci tabulky 8.1, která popisuje vztah mezi typem voliče a způsobem hlasování (internet vs. telefon) ve volbách v Novém Jižním Walesu, čtenáři v rámci krátkého úseku (s. 128–129) třikrát jinými slovy sdělena ta samá relativní četnost.

Za nedostatek rovněž považují, že vlastní komparativní analýza sedmi případů nenásleduje po poslední případové studii, ale je zařazena až do závěru celé knihy (tzn. kapitoly 15). Po nashromáždění velkého množství dat je podle mého názoru škoda, že autoři potenciál tohoto materiálu nevyužívají ve větší míře, když se spokojují se shrnutím hodnot šesti klíčových proměnných v jednotlivých zemích do přehledové tabulky. Domnívám se, že důvodem by mohlo být, že autoři nedefinují závisle proměnnou, kterou by chtěli prostřednictvím šesti klíčových proměnných vysvětlit. Jinak řečeno, chybí zde nějaká jasně vymezená výzkumná otázka.

Cílem třetí části knihy je analyzovat přínosy a rizika potenciálního zavedení internetových voleb v České republice. Z hlediska originálního vědeckého zkoumání tuto část považuji za významný příspěvek nejen do akademické diskuse, ale i do politické debaty k problematice zavedení in-

ternetových voleb u nás. Na rozdíl od předešlé části s případovými studiemi přináší tato část původní vědecké poznatky a zahrnuje širokou škálu relevantních hledisek.

V rámci této části bych rád vyzdvihl kapitoly, které se zabývají předpoklady pro zavedení internetového hlasování z hlediska demografické a socioekonomické struktury české populace a zároveň postojů oprávněných voličů k zavedení této formy hlasování při volbách do Poslanecké sněmovny. Stárnoucí populace spolu s rostoucí úrovní vzdělanosti, vysokou internetovou penetrací a rostoucí internetovou gramotností zlepšují vyhlídky pro zavedení internetových voleb. V rámci reprezentativního šetření z konce roku 2011 se víc než polovina respondentů pozitivně vyjádřila k možnosti odevzdat svůj hlas prostřednictvím internetu (tzn. kdyby taková možnost existovala, tak by ji pravděpodobně využili). I když autor kapitoly přizvukuje, že jakékoliv predikce ohledně potenciálního nárůstu volební účasti kvůli zavedení internetového hlasování bývají velice obtížné, tak vlastní predikci formuluje.

Na základě jednoduché analýzy deklarované účasti ve skupině nevoličů, kteří uvedli, že v případě zavedení internetového hlasování by svoje rozhodnutí o neúčasti změnily a voleb se zúčastnily, předpokládá nárůst účasti o „5 až 7 %“ (při dlouhodobé účasti u sněmovních voleb ustálené na úrovni kolem 62 %). Z textu není zřejmé, jestli má autor na mysli nárůst v procentech, nebo procentních bodech, což je v tomto případě zásadní rozdíl. Zároveň prezentované grafy (s. 173), které by měly potenciální nárůst účasti aspoň částečně ilustrovat (a umožnit čtenáři určit, jestli se jedná o procenta, nebo procentní body), podávají protichůdné informace (v případě hlasování ve volební místnosti deklarovalo účast 64 % z 2071 respondentů a v případě potenciálního internetového hlasování jen 18 % z 2071 respondentů). Uvedená předpověď ohledně zásadního argumentu pro zavádění internetových voleb, kterým

zvýšení volební účasti je, tak působí nejednoznačně a nespolehlivě.

Jako velice přínosnou kapitolu hodnotím kapitolu číslo třináct, která jednotlivé technické otázky spojené se zavedením internetového hlasování zasazuje do kontextu ústavních principů volebního práva. V úvodu kapitoly autor zpochybňuje dosažitelnost tří často uváděných cílů pro zavedení internetového hlasování (dosažení finančních úspor, usnadnění sčítání hlasů a už zmíněného zvýšení účasti) a tvrdí, že cílem pro jeho zavedení by mělo být vyrovnání šancí těch voličů, kteří jsou ve stávajícím systému znevýhodněni. Konkrétně mezi znevýhodněné skupiny patří občané trvale nebo přechodně pobývající v zahraničí, osoby ve výkonu vazby, ale i například studenti studující mimo místo svého trvalého bydliště. Internetové hlasování by tak posílilo všeobecnost a rovnost volebního práva, která zahrnuje i rovnost příležitostí.

Z hlediska sledování ústavněprávních principů vidí autor kapitoly největší problém v tajnosti volebního práva, které může být v nekontrolovaném prostředí mimo volební místnost různými aktéry (např. rodina, zaměstnavatel, kolegové) narušeno. Nátlak ze strany těchto aktérů zároveň narušuje svobodu volby. Autor proto navrhuje, aby měl volič v předtermínu určeném pro internetové hlasování možnost opakovaně měnit svůj hlas a zároveň si zachovat právo odevzdat hlas ve volební místnosti (který by hlas odevzdaný přes internet anuloval a tím zachoval rovnost volebního práva). Podobné řešení přitom existuje u internetových voleb v Estonsku (3. kapitola) a Norsku (7. kapitola). Je potřeba dodat, že pokud by primárním důvodem pro zavedení internetových voleb mělo být ulehčení participace znevýhodněným skupinám voličů, tak existují i jiné způsoby, jak tohoto cíle dosáhnout (např. korespondenční hlasování).

Čtrnáctá kapitola komplexně analyzuje vhodnost zavedení internetových voleb v českém kontextu. Autoři kapitoly v rámci

originální analýzy zkoumají potenciální pozitiva, negativa a zároveň popisují stávající stav z hlediska devíti faktorů. Argumentace je nezfídka založena na poznatcích prezentovaných v předchozích kapitolách, takže kapitola v jistém smyslu představuje syntézu celé publikace. Pozitiva zavedení internetových voleb převažují u snížení chybovosti při sčítání výsledků, zlepšení dostupnosti voleb pro znevýhodněné voliče a snížení počtu *omylem* odevzdaných neplatných hlasů. Jako v zásadě neutrální hodnotí autoři dopad zavedení internetových voleb na rychlost sčítání výsledků (při zachování stávajícího rozsahu hlasování ve volebních místnostech) a výši volební účasti. Hlavní negativum vidí ve vytvoření nových příležitostí pro kupčení s hlasy. V krátkodobém horizontu se jako negativum jeví také významné zvýšení finančních nákladů na organizaci voleb. V závěru kapitoly proto autoři konstatují, že zavedení internetového hlasování v České republice by z hlediska sledovaných faktorů nepředstavovalo nějaké revolučně průlomové změny.

Vzhledem ke skutečnosti, že zavedení internetového hlasování bývá tradičně spojováno s cílem zvýšit volební účast (jak uvádějí samotní autoři několika případových studií), tak zpochybnění zvýšení volební účasti jako relevantního cíle internetových voleb v této kapitole působí nekonzistentně. Autoři tu totiž zmiňují, že nízká volební účast nemusí být „špatným“ jevem, ale naopak důsledkem spokojenosti s politickou situací (s. 223). Podrobné empirické analýzy, které ve svých publikacích o volební účasti a spokojenosti s demokratickým režimem v ČR realizoval Lukáš Linek, ovšem tento argument v českém kontextu vyvracejí. Jinými slovy, nízká volební účast v ČR není výrazem spokojenosti s fungováním demokracie, ale naopak nespokojenosti, nezájmu a politického odcizení. S těmito zjištěními autoři dialog nevedou.

Navzdory zmíněným nedostatkům považuji monografii za cenný příspěvek ke

studiu internetových voleb v českém akademickém prostředí. Jelikož prezentované analýzy nedospívají k významnému celkovému převážení přínosů nad riziky (nebo naopak riziky nad přínosy) internetového hlasování, publikace nedává jednoznačnou odpověď na otázku, jestli tento způsob hlasování představuje budoucnost, nebo slepou uličku demokracie. Autoři v závěru knihy shledávají, že finální rozhodnutí ohledně zavedení internetových voleb (i v České republice) je ve své podstatě rozhodnutím politickým. Případnému politickému rozhodnutí by měla předcházet důkladná diskuse o cílech a konkrétním technickém řešení projektu. Tato vědecká práce představuje důležitý zdroj informací a analytických vhledů, který by v (částečně) probíhající politické debatě o zavedení internetového hlasování v České republice určitě neměl být přehlížen.

Ivan Petrušek

Vladimír Krivý (ed.): *Ako sa mení slovenská spoločnosť*

Bratislava, Sociologický ústav SAV 2013, 417 s.

Publikace kolektivu slovenských autorů, jejímž editorem je Vladimír Krivý, zachycuje změny probíhající ve slovenské společnosti po roce 1989. Síla publikace spočívá především v rozsáhlé práci s daty, získanými mimo jiné prostřednictvím výběrových šetření nadnárodního charakteru. Neúplné vytěžení těchto dat však může být považováno také za největší slabinu recenzované knihy. Jak sami autoři v úvodu uvádí, jejich původní záměr směřoval k zaznamenání společenských charakteristik Slovenska pohledem mezinárodní komparace. Výsledná publikace však ve svých dílčích kapitolách poskytuje zejména porovnání časové a národní rámec překračuje spíše sporadicky.

V úvodu publikace je konstatováno, že pokud by byl prvotní záměr naplněn, do-

šlo by k oslabení hlavní myšlenky, kterou je sociální transformace zejména po roce 1989. Je zřejmé, že zkombinovat časovou a mezinárodní komparaci do jedné kompaktní publikace je nelehký úkol. Přesto se však při čtení na mnoha místech nabízí otázka, jaká je hodnota některých zvolených indikátorů v porovnání s jinými evropskými zeměmi či jaké faktory jsou specifické pro slovenskou společnost a jaké jsou naopak mezinárodně sdíleny. Jestliže záměrem bylo vyhnout se zúženému porovnání pouze s parametry České republiky využitím komparace s dalšími zeměmi (viz s. 11), pak tohoto srovnání bylo bohužel ve větším rozsahu využito pouze v jedné kapitole (religiozita v kapitole číslo čtyři) a řada dalších oblastí zůstává kontextuálně neukotvená. Je však třeba konstatovat, že v oblasti časového srovnání, popisu změn a stavu současné slovenské společnosti plní publikace svou úlohu velmi dobře a zaslouží si proto bezpochyby pozornost.

Jednotlivé kapitoly se zaměřují na šest významných oblastí společnosti: sociální nerovnosti; rodina a životní dráhy mladých dospělých; sociálněprostorové nerovnosti; religiozita; vzorce voličského chování a problematika pracovní migrace ze Slovenska. Kapitoly jsou propojeny spíše implicitně, mají různé autory a tvoří samostatné studie. Editor Vladimír Krivý v závěru přiznává, že výčet témat není zdaleka vyčerpávající a obraz vývoje tak není úplný. Témata se však zdají být dobře vybrána, vzhledem k tomu, že zachycují především oblasti, ve kterých došlo k významným změnám a některé obecné závěry lze vztáhnout i na další oblasti společenského života.

První kapitola (jejími autory jsou Ján Bunčák, Roman Džambazovič, Anna Hrabovská a Ján Sopóci) pojednává o sociálním rozvrstvení slovenské společnosti, přičemž výchozí stav pro časové srovnání staví už do počátku 20. století. Určující se od počátku zdá být zejména absence sociál-